

ΤΟ «ΑΟΡΑΤΟ ΧΕΡΙ»

Ο Adam Smith ήταν ο πρώτος που έγραψε μια συστηματική μελέτη για το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής. Υποστήριξε, ότι αν το κάθε άτομο ενεργεί με πρίσμα το προσωπικό του όφελος και οι συνδιαλλαγές γίνονται μέσω ελεύθερων, απόλυτα ανταγωνιστικών αγορών, ο συνολικός πλούτος της κοινωνίας φθάνει στο μέγιστο δυνατό σημείο. Αυτός είναι και ο λόγος που το σχετικό εγχειρίδιο είχε το όνομα «ο πλούτος των Εθνών» (1776). Χρησιμοποίησε μάλιστα την παρομοίωση, ότι όταν τα άτομα ενεργούν ανεμπόδιστα μέσω των ελεύθερων αγορών, ένα «αόρατο χέρι» τα οδηγεί στο να παράγουν τον μέγιστο πλούτο για τη κοινωνία τους. Ο Adam Smith βλέπει το ρόλο του κράτους ελάχιστο, περιοριζόμενο μόνο να προασπίζει τα δικαιώματα της ατομικής ιδιοκτησίας και της εξασφάλισης της λειτουργίας των αγορών σε περιβάλλον απόλυτα ελεύθερου ανταγωνισμού. Να σημειωθεί εδώ μια αντιδιαμετρική άποψη, που είχε ήδη διατυπωθεί ένα περίπου αιώνα πριν τον Smith: Ο Thomas Hobbes είχε διατυπώσει την άποψη, ότι αν τα άτομα αφεθούν ελεύθερα να ικανοποιούν τα προσωπικά τους συμφέροντα η κοινωνία θα καταλήξει σε ένα είδος ζούγκλας. Μόνο η δύναμη του κράτους μπορεί να διατηρεί υπό έλεγχο τις ανθρώπινες ενέργειες, ώστε να υπάρχει ένα αρμονικό περιβάλλον.

Μερικά χρόνια μετά τον Adam Smith (1817), ο David Ricardo έκανε μια πιο συστηματική καταγραφή των κανόνων της οικονομικής επιστήμης, πάντα στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, στο έργο «Κανόνες Πολιτικής Οικονομίας και Φορολόγησης». Οι Smith, Ricardo και άλλοι συγγραφείς οικονομολόγοι, για 100 περίπου χρόνια, από το 1780 μέχρι το 1880, θεμελίωσαν την οικονομική επιστήμη, γνωστή σαν «Πολιτική Οικονομία». Η Πολιτική Οικονομία εξετάζει τα οικονομικά θέματα στο σύνολο της κοινωνίας (π.χ. ρυθμός ανάπτυξης του κράτους) και όχι σε ατομικό επίπεδο ή επίπεδο επιχείρησης. Η θεώρηση αυτή είναι γνωστή σαν «μακροοικονομική». Από το 1880, η προσοχή των οικονομολόγων στράφηκε στο άτομο και την επιχείρηση και στις συνθήκες που καθορίζουν τη μεγιστοποίηση του ατομικού ή επιχειρηματικού κέρδους. Η θεώρηση αυτή είναι γνωστή σαν «μικροοικονομική». Η οικονομική τάση, που εξέτασε τα μικροοικονομικά θέματα στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής από το 1880 μέχρι σήμερα, είναι γνωστή σαν «νεοκλασική σχολή» (σε αντιπαράθεση με τη κλασική σχολή, που εκπροσωπεί την Πολιτική Οικονομία ως άνω) και την εξετάζουμε στα επόμενα.

Τόσο στη κλασική σχολή, όσο και στη νεοκλασική, είναι φανερό το ουμανιστικό στοιχείο: Το επίκεντρο (ουσία - essence) και το σημείο εκκίνησης αυτών των θεωριών είναι ο άνθρωπος. Οι ατομικές προτιμήσεις, οι ατομικές επιδεξιότητες και προικίσματα (συμπεριλαμβανομένων και των κληρονομικών) και το επίπεδο της τεχνολογίας (που πάλι το άτομο το επιτυγχάνει), είναι τα σημεία εισόδου όλων των καπιταλιστικών οικονομικών θεωριών (με μια παραλλαγή, όπως

θα δούμε, στη θεωρία του Keynes) και από αυτά απορρέουν όλα τα άλλα οικονομικά στοιχεία. Με άλλα λόγια, έχουμε εδώ μια καθαρά ντετερμινιστική λογική, όπου η αιτία των πάντων (ανεξάρτητη μεταβλητή) είναι το άτομο και όλα τα άλλα απορρέουν από τη βούληση, τις ικανότητες και τα προκείμενα του ατόμου (εξηρητημένες μεταβλητές). Πρόκειται για μια μονόδρομη λογική, που δεν δέχεται ότι το αποτέλεσμα μπορεί να επηρεάσει την αιτία (ανατροφοδότηση), η οποία με τη σειρά της μπορεί να επηρεάσει πάλι το αποτέλεσμα κ.ο.κ. Αυτό το μοντέλο σκέψης διευκόλυνε τα μέγιστα τη «μαθηματικοποίηση» της νεοκλασικής οικονομικής επιστήμης. Η απόλυτη αλήθεια ορίζεται σε αυτή την ουμανιστική βάση και αποκτά "μαθηματική βεβαιότητα". Από κει και πέρα και εφόσον αυτοί που την υποστηρίζουν διαθέτουν την ανάλογη ισχύ είναι πλέον ελεύθεροι να «αυτοεξηγητηθούν», τιμωρώντας τους αντιρρησίες με τον τρόπο που ανέπτυξε ο Foucault.

Μια σοβαρή συμβολή των Smith και Ricardo, ήταν ότι θεμελίωσαν τη θεωρία της αξίας, την οποία αργότερα εξέλιξε ο Μαρξ. Με δυο λόγια, υποστήριξαν ότι η αξία ενός αγαθού είναι ανάλογη με την ποσότητα της εργασίας που είναι ενσωματωμένη σε αυτό το αγαθό: Ένα αγαθό, που εμπεριέχει διπλάσια εργασία για τη παραγωγή του (συμπεριλαμβανομένης και της ενσωματωμένης εργασίας στις πρώτες ύλες και στη φθορά των μηχανημάτων που χρησιμοποιούνται για τη παραγωγής του) από ένα άλλο, έχει και τη διπλάσια αξία.

Η ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Η «θεωρητικοποίηση» του καπιταλισμού ξεκίνησε με την Πολιτική Οικονομία, η οποία είναι ένα σύμπλεγμα ουμανισμού (humanism) και δομισμού (structuralism): Ενώ θεωρεί το άτομο σαν το κέντρο της δυναμικής του συστήματος, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη μακροσκοπική δομή του συστήματος, το οποίο εκλαμβάνει σαν το αποτέλεσμα της συνολικής δράσης και συμπεριφοράς των ατόμων. Δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συμπεριφορά της οικονομίας σαν σύνολο, εξετάζοντας το συνολικό πλούτο, την Εθνική ανάπτυξη, το ρόλο του κράτους και των φόρων κλπ. Σύμφωνα με την κλασική Πολιτική Οικονομία, για την εκτέλεση της παραγωγής απαιτούνται τριών ειδών πόροι: Το Κεφάλαιο, η Εργασία και η Γη. Όποιος εισφέρει κάποιους από αυτούς τους πόρους (συνεισφορά – contribution), δικαιούται να αμειφθεί, λαμβάνοντας ένα μέρος από το παραχθέν προϊόν, συνήθως στη μορφή χρήματος: Ο κεφαλαιούχος (καπιταλιστής) θα καρπωθεί τα κέρδη της επιχείρησης ή τους τόκους του κεφαλαίου που δάνεισε, ο εργαζόμενος θα πάρει μισθό και ο ιδιόκτητης της γης ενοίκιο για τη γη που διαθέτει προς εξυπηρέτηση των σκοπών της παραγωγής.

Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα έκανε την εμφάνισή της μια πολύ σοβαρή κριτική του συστήματος του καπιταλισμού από τον Μαρξ. Το σύστημα αντέδρασε με μια μεταλλαγή της θεωρίας της Πολιτικής Οικονομίας, σε μια κατεύθυνση που έγινε γνωστή σαν η «νεοκλασική σχολή» και

επικρατεί μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, η πρωταρχική αιτία, από την οποία απορρέουν όλα τα οικονομικά φαινόμενα (αποτελέσματα), είναι το άτομο. Κάθε άτομο έχει κάποιες προτιμήσεις, όσον αφορά το καταναλωτικό του προφίλ, καθώς και την επιθυμία να εργάζεται λίγο ή πολύ. Επίσης, κάθε άτομο διαθέτει κάποιες προσωπικές επιδεξιότητες, καθώς και κάποια περιουσιακά στοιχεία, που απέκτησε ή κληρονόμησε. Τέλος, η τρέχουσα τεχνολογία παραγωγής, εξαρτάται από την εισφορά του κάθε ατόμου στη διαδικασία της παραγωγής (π.χ. έρευνα και ανάπτυξη, καινοτομίες, σχετικές χρηματοδοτήσεις κλπ). Έτσι, με την ατομική εισφορά και τα ατομικά «προϊκίσματα» (εισφορά κεφαλαίου, εργασίας, γης), διαμορφώνεται η δυναμική της αγοράς (τιμές πόρων παραγωγής και καταναλωτικών αγαθών, επίπεδο ανεργίας, πληθωρισμός κλπ). Η νεοκλασική σχολή επικεντρώθηκε στο επίπεδο του ατόμου και της επιχείρησης (μικροοικονομική), εξετάζοντας πως η συμπεριφορά του ατόμου και της επιχείρησης επηρεάζει την οικονομία σαν σύνολο. Βλέπουμε εδώ μια μονόδρομη αιτίαση, όπου σαν ουσιαστική (essential) αφετηρία θεωρείται το άτομο, ενώ όλα τα άλλα οικονομικά φαινόμενα θεωρούνται αποτελέσματα αυτού του μοναδικού αιτίου. Πρόκειται για μια ξεκάθαρα ντετερμινιστική λογική, όπου ο ανθρώπινος χαρακτήρας (πιο συγκεκριμένα οι προτιμήσεις, οι ατομικές δεξιότητες, οι παραγωγικές δυνατότητες και η τρέχουσα τεχνολογία) αποτελούν την ανεξάρτητη μεταβλητή, ενώ όλα οικονομικά στοιχεία (π.χ. τιμές, απασχόληση, ανάπτυξη κλπ) είναι οι εξαρτημένες μεταβλητές. Οποιοδήποτε εξηρημένο οικονομικό μέγεθος δεν δύναται να επηρεάσει την ανεξάρτητη μεταβλητή – άτομο. Το τελευταίο βεβαίως μπορεί να επηρεαστεί (μεταβληθεί) από άλλους, εξωοικονομικούς παράγοντες, όπως πολιτικούς ή πολιτισμικούς (κουλτούρα), τους οποίους οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι θεωρούν ανεξάρτητους από το οικονομικό γίγνεσθαι. Όπως θα δούμε στα επόμενα, οι μαρξιστές της σχολής του οβερντετερμινισμού (overdeterminism) έχουν μια εντελώς διαφορετική άποψη και θεωρούν με δυο λόγια ότι τα πάντα επηρεάζουν και επηρεάζονται από τα πάντα.